

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ
ΔΥΤΙΚΗΣ
ΕΛΛΑΔΑΣ

Περιφερειακό
Παρατηρητήριο
Κοινωνικής Ένταξης
Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας

Δημογραφικές Τάσεις και Προκλήσεις στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας:

Επιπτώσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο και προτεραιότητες πολιτικής

Περιφερειακό Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης –
Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας

Υποστηρικτικό κείμενο για τον διάλογο με τον ΟΟΣΑ
σχετικά με τις δημογραφικές προκλήσεις,
το ανθρώπινο κεφάλαιο και τις περιφερειακές πολιτικές.

Με τη συγχρηματοδότηση
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η ΠΔΕ αλλάζει
Κοιτάζουμε μπροστά
ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή.....	3
2. Δημογραφική μετάβαση και πληθυσμιακή συρρίκνωση στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας.....	4
2.1 Η δημογραφική μετάβαση της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας.....	4
2.2 Ενδοπεριφερειακές διαφοροποιήσεις.....	4
2.3 Φυσικό και μεταναστευτικό ισοζύγιο	6
2.4 Δημογραφική ευαλωτότητα και ενεργειακή φτώχεια	6
2.5 Βασικά ευρήματα πολιτικής	6
3. Γιατί οι νέοι και το ανθρώπινο κεφάλαιο εγκαταλείπουν την Περιφέρεια;.....	7
4. Place-based πολιτικές για την προσέλκυση και διατήρηση ανθρώπινου κεφαλαίου	9
5. Η Περιφέρεια ως συντονιστής του Περιφερειακού Οικοσυστήματος Δεξιοτήτων	11
6. Βασικά Συμπεράσματα και Προτεραιότητες Πολιτικής	13

1. Εισαγωγή

Η δημογραφική αλλαγή αποτελεί μία από τις σημαντικότερες διαρθρωτικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν σήμερα οι ευρωπαϊκές περιφέρειες, με άμεσες επιπτώσεις στην οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή, τη λειτουργία της αγοράς εργασίας και τη βιωσιμότητα των δημόσιων υπηρεσιών. Η μείωση του πληθυσμού, η γήρανση, η χαμηλή γεννητικότητα και η μετακίνηση νέων ανθρώπων και ανθρώπινου δυναμικού υψηλών προσόντων προς ισχυρότερα αστικά και οικονομικά κέντρα αναδιαμορφώνουν τις αναπτυξιακές προοπτικές πολλών περιφερειών της Ευρώπης. Στο πλαίσιο αυτό, η δημογραφική πολιτική δεν αντιμετωπίζεται πλέον αποκλειστικά ως ζήτημα πληθυσμιακής εξέλιξης, αλλά ως βασική συνιστώσα των πολιτικών περιφερειακής ανάπτυξης, ανταγωνιστικότητας και ανάπτυξης δεξιοτήτων.

Η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας συγκεντρώνει χαρακτηριστικά που δημιουργούν τόσο σημαντικές αναπτυξιακές δυνατότητες όσο και έντονες δημογραφικές προκλήσεις. Η παρουσία της Πάτρας ως τρίτου μεγαλύτερου αστικού κέντρου της χώρας, του Πανεπιστημίου Πατρών, του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, σημαντικών ερευνητικών υποδομών και ενός δυναμικού πρωτογενούς τομέα συνθέτουν ένα ισχυρό αναπτυξιακό υπόβαθρο. Παράλληλα, η Περιφέρεια χαρακτηρίζεται από σημαντικές ενδοπεριφερειακές διαφοροποιήσεις, καθώς μεγάλες αγροτικές, ορεινές και απομακρυσμένες περιοχές αντιμετωπίζουν εντονότερα φαινόμενα πληθυσμιακής μείωσης, γήρανσης και περιορισμένης πρόσβασης σε ευκαιρίες απασχόλησης και υπηρεσίες.

Οι δημογραφικές εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών καταδεικνύουν ότι η Περιφέρεια εισέρχεται σε μια περίοδο δημογραφικής μετάβασης, κατά την οποία η μείωση του πληθυσμού και η αύξηση του ποσοστού των ηλικιωμένων συνδυάζονται με τη συνεχιζόμενη εκροή νέων και ιδιαίτερα ατόμων υψηλού μορφωτικού επιπέδου και εξειδίκευσης. Η εξέλιξη αυτή περιορίζει τη διαθεσιμότητα ανθρώπινου κεφαλαίου, επηρεάζει την παραγωγικότητα και την καινοτομία, δυσχεραίνει την κάλυψη αναγκών της αγοράς εργασίας και εντείνει τις χωρικές ανισότητες μεταξύ των αστικών κέντρων και των λιγότερο ανεπτυγμένων περιοχών της Περιφέρειας.

Παράλληλα, οι πρόσφατες διαδοχικές κρίσεις –η μακρά οικονομική ύφεση, η πανδημία COVID-19 και η ενεργειακή κρίση– ανέδειξαν και ενίσχυσαν προϋπάρχουσες κοινωνικές και χωρικές ευαλωτότητες. Οι επιπτώσεις υπήρξαν εντονότερες σε νοικοκυριά με περιορισμένους οικονομικούς πόρους, σε αγροτικές και απομακρυσμένες περιοχές και σε νέους που αναζητούν σταθερές και ποιοτικές προοπτικές απασχόλησης. Η αντιμετώπιση των δημογραφικών προκλήσεων προϋποθέτει, συνεπώς, ολοκληρωμένες πολιτικές που συνδέουν τη δημογραφική διάσταση με την οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική ένταξη, την εκπαίδευση, τις δεξιότητες και την ποιότητα ζωής.

Υπό αυτή την οπτική, η παρούσα αναφορά προσεγγίζει το δημογραφικό ζήτημα ως πρόκληση ανθρώπινου κεφαλαίου και περιφερειακής ανάπτυξης. Εξετάζει τις βασικές δημογραφικές τάσεις που διαμορφώνουν το αναπτυξιακό περιβάλλον της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας, αναλύει τους παράγοντες που οδηγούν στη μετανάστευση νέων και ατόμων υψηλής εξειδίκευσης, διερευνά τις δυνατότητες εφαρμογής τοποκεντρικών (place-

based) πολιτικών για την προσέλκυση και διατήρηση ανθρώπινου δυναμικού και αναδεικνύει τον δυναμικό ρόλο της Περιφέρειας ως συντονιστή ενός ολοκληρωμένου περιφερειακού οικοσυστήματος δεξιοτήτων. Βασική θέση της αναφοράς είναι ότι η αντιμετώπιση της δημογραφικής συρρίκνωσης δεν μπορεί να περιοριστεί σε δημογραφικά μέτρα, αλλά απαιτεί συντονισμένες παρεμβάσεις που ενισχύουν την ελκυστικότητα της Περιφέρειας ως τόπου διαβίωσης, εργασίας, καινοτομίας και δημιουργίας ευκαιριών για τους νέους.

2. Δημογραφική μετάβαση και πληθυσμιακή συρρίκνωση στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας

2.1 Η δημογραφική μετάβαση της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας

Η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας βρίσκεται αντιμέτωπη με μία μακροχρόνια διαδικασία δημογραφικής μετάβασης, η οποία χαρακτηρίζεται από τη σταδιακή μείωση του πληθυσμού, τη γήρανση της ηλικιακής δομής και την αποδυνάμωση του ανθρώπινου κεφαλαίου. Η εξέλιξη αυτή δεν αποτελεί συγκυριακό φαινόμενο, αλλά διαμορφώνεται από τη συνδυασμένη επίδραση του αρνητικού φυσικού ισοζυγίου, της χαμηλής γεννητικότητας, της αύξησης του προσδόκιμου ζωής και της συνεχιζόμενης εκροής πληθυσμού, ιδιαίτερα νέων και ατόμων παραγωγικής ηλικίας.

Παρότι η δημογραφική συρρίκνωση αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό για το σύνολο της Περιφέρειας, η ένταση και τα χαρακτηριστικά της διαφοροποιούνται σημαντικά μεταξύ των τριών Περιφερειακών Ενοτήτων, γεγονός που αναδεικνύει την ανάγκη για διαφοροποιημένες, τοποκεντρικές (place-based) πολιτικές. Οι διαφορές αυτές αντανακλούν τις διαφορετικές παραγωγικές δομές, τον βαθμό αστικοποίησης, την προσβασιμότητα σε υπηρεσίες και ευκαιρίες απασχόλησης, καθώς και τις μεταναστευτικές ροές που επηρεάζουν κάθε περιοχή.

2.2 Ενδοπεριφερειακές διαφοροποιήσεις

Η **Περιφερειακή Ενότητα Αιτωλοακαρνανίας** εμφανίζει τη μεγαλύτερη και πλέον διαχρονική δημογραφική συρρίκνωση μεταξύ των τριών Περιφερειακών Ενοτήτων. Σύμφωνα με την Απογραφή του 2021, ο μόνιμος πληθυσμός μειώθηκε κατά 8,8% σε σχέση με το 2011, ενώ η πτωτική πορεία συνεχίζεται και κατά την περίοδο 2021–2025, με επιπλέον μείωση κατά 4,48%. Η εξέλιξη αυτή συνδέεται με τον έντονα αγροτικό χαρακτήρα της περιοχής, τη μεγάλη γεωγραφική της έκταση, τη διάσπαρτη οικιστική δομή και τη συνεχιζόμενη αποχώρηση νεότερων ηλικιακών ομάδων προς μεγαλύτερα αστικά κέντρα. Η σωρευτική αυτή απώλεια πληθυσμού καταδεικνύει ότι η Αιτωλοακαρνανία αντιμετωπίζει τη μεγαλύτερη δημογραφική πρόκληση στην Περιφέρεια, με άμεσες συνέπειες στη διαθεσιμότητα ανθρώπινου δυναμικού, στη βιωσιμότητα των τοπικών κοινοτήτων και στην αναπτυξιακή δυναμική της περιοχής.

Η **Περιφερειακή Ενότητα Ηλείας** παρουσιάζει επίσης έντονα χαρακτηριστικά δημογραφικής υποχώρησης, αν και μικρότερης έντασης. Κατά την περίοδο 2011–2021 ο πληθυσμός μειώθηκε κατά 5,9%, με τις μεγαλύτερες απώλειες να καταγράφονται στους

αγροτικούς και ημιορεινούς δήμους, όπως η Αρχαία Ολυμπία και η Ανδρίτσaina–Κρέστενα, όπου η γήρανση του πληθυσμού και η αποχώρηση των νέων επιδρούν εντονότερα στη δημογραφική δυναμική. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της ΕΛΣΤΑΤ για την 1η Ιανουαρίου 2025, καταγράφεται αύξηση του πληθυσμού κατά 1,77% σε σχέση με το 2021. Ωστόσο, η μεταβολή αυτή δεν μεταβάλλει τη συνολική εικόνα δημογραφικής ευαλωτότητας, καθώς εξακολουθούν να υφίστανται δυσμενείς δημογραφικοί δείκτες και έντονες χωρικές ανισότητες.

Η Περιφερειακή Ενότητα Αχαΐας εμφανίζει τη μεγαλύτερη δημογραφική ανθεκτικότητα στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας. Η πληθυσμιακή μείωση μεταξύ 2011 και 2021 περιορίστηκε στο 1,2%, γεγονός που αποδίδεται κυρίως στον ρόλο της Πάτρας ως ισχυρού διοικητικού, εκπαιδευτικού, ερευνητικού και οικονομικού πόλου. Η συγκέντρωση πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, ερευνητικών φορέων και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων ενισχύει την ικανότητα της Αχαΐας να συγκρατεί πληθυσμό και να προσελκύει νέους. Ωστόσο, και στην Αχαΐα καταγράφεται μείωση του πληθυσμού κατά 2,06% την περίοδο 2021–2025, γεγονός που υποδηλώνει ότι ακόμη και οι περισσότερο δυναμικές περιοχές της Περιφέρειας δεν παραμένουν ανεπηρέαστες από τις ευρύτερες δημογραφικές εξελίξεις.

Οι παραπάνω διαφοροποιήσεις καταδεικνύουν ότι η δημογραφική μετάβαση στη Δυτική Ελλάδα δεν εξελίσσεται με ομοιόμορφο τρόπο. Αντίθετα, διαμορφώνονται διακριτές χωρικές δυναμικές που απαιτούν διαφορετικές προσεγγίσεις πολιτικής, ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις αναπτυξιακές δυνατότητες κάθε Περιφερειακής Ενότητας.

Πίνακας 1: Συνοπτική εικόνα δημογραφικών τάσεων στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας

Περιφερειακή Ενότητα	Μεταβολή 2011-2021	Μεταβολή 2021-2025	Κύρια ερμηνεία	Συμπέρασμα
Αιτωλοακαρνανία	-8,8%	-4,48%	Αγροτικός χαρακτήρας, γεωγραφική έκταση, φυγή νέων, αρνητικές μεταναστευτικές τάσεις.	Πιο έντονη και διαχρονική δημογραφική συρρίκνωση.
Ηλεία	-5,9%	+1,77%	Ευαλωτότητα αγροτικών και ημιορεινών δήμων, γήρανση, θετικό αλλά ανεπαρκές μεταναστευτικό ισοζύγιο.	Μερική ανάκαμψη, αλλά παραμένει δημογραφικά ευάλωτη.
Αχαΐα	-1,2%	-2,06%	Ρόλος Πάτρας ως πόλου εκπαίδευσης, υπηρεσιών και απασχόλησης.	Συγκριτικά ανθεκτική, αλλά με νέα σημάδια υποχώρησης.

Πηγή 1: ΕΛΣΤΑΤ & Περιφερειακό Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης Δυτικής Ελλάδας: Ετήσια Έκθεση Κοινωνικής Πολιτικής της ΠΔΕ (2024)

2.3 Φυσικό και μεταναστευτικό ισοζύγιο

Η ανάλυση του φυσικού και του μεταναστευτικού ισοζυγίου επιτρέπει την πληρέστερη κατανόηση των παραγόντων που διαμορφώνουν τη δημογραφική εξέλιξη της Περιφέρειας. Και στις τρεις Περιφερειακές Ενότητες το φυσικό ισοζύγιο παραμένει αρνητικό, γεγονός που αντανακλά τη χαμηλή γεννητικότητα και τη γήρανση του πληθυσμού.

Ωστόσο, οι μεταναστευτικές ροές διαφοροποιούν σημαντικά τη συνολική δημογραφική εικόνα. Στην Ηλεία το μεταναστευτικό ισοζύγιο είναι θετικό, λειτουργώντας ως παράγοντας επιβράδυνσης της πληθυσμιακής συρρίκνωσης. Παρά τη θετική αυτή εξέλιξη, οι εισροές πληθυσμού δεν επαρκούν για να αντισταθμίσουν τις απώλειες που προκαλεί το αρνητικό φυσικό ισοζύγιο. Αντίθετα, τόσο στην Αχαΐα όσο και κυρίως στην Αιτωλοακαρνανία, η ταυτόχρονη ύπαρξη αρνητικού φυσικού και αρνητικού μεταναστευτικού ισοζυγίου επιταχύνει τη μείωση του πληθυσμού και ενισχύει τις τάσεις δημογραφικής γήρανσης.

Η διαπίστωση αυτή υπογραμμίζει ότι η δημογραφική εξέλιξη δεν αποτελεί αποκλειστικά αποτέλεσμα της φυσικής αναπαραγωγής του πληθυσμού, αλλά επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από την ικανότητα κάθε περιοχής να διατηρεί και να προσελκύει ανθρώπινο δυναμικό.

2.4 Δημογραφική ευαλωτότητα και ενεργειακή φτώχεια

Η δημογραφική ανθεκτικότητα μιας περιφέρειας συνδέεται στενά με τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες διαβίωσης. Στο πλαίσιο αυτό, η ενεργειακή φτώχεια αποτελεί κρίσιμο παράγοντα που επηρεάζει τόσο την ποιότητα ζωής όσο και την ελκυστικότητα μιας περιοχής ως τόπου κατοικίας, εργασίας και οικογενειακής εγκατάστασης.

Ευρήματα του Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης Δυτικής Ελλάδας αναδεικνύουν ότι η δημογραφική συρρίκνωση και η ενεργειακή φτώχεια αποτελούν αλληλένδετες προκλήσεις. Στην Περιφέρεια αντιστοιχούν 238 άτομα ηλικίας άνω των 70 ετών ανά 100 παιδιά ηλικίας 0–9 ετών, ενώ το 82% των νοικοκυριών εμφανίζει χαρακτηριστικά ενεργειακής ευαλωτότητας. Παράλληλα, το 56% των νοικοκυριών περιορίζει τη χρήση θέρμανσης και το 41% μειώνει ακόμη και τις δαπάνες για βασικά αγαθά, όπως η διατροφή, προκειμένου να ανταποκριθεί στο ενεργειακό κόστος.

Τα στοιχεία αυτά υποδηλώνουν ότι η ενεργειακή φτώχεια δεν αποτελεί μόνο κοινωνικό ζήτημα, αλλά επηρεάζει άμεσα τη δημογραφική βιωσιμότητα της Περιφέρειας, καθώς επιδεινώνει τις συνθήκες διαβίωσης, περιορίζει την ελκυστικότητα των τοπικών κοινωνιών και δυσχεραίνει την προσέλκυση και παραμονή νέων νοικοκυριών και ανθρώπινου δυναμικού.

2.5 Βασικά ευρήματα πολιτικής

Η δημογραφική μετάβαση της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας δεν συνιστά ένα ενιαίο φαινόμενο αλλά ένα σύνολο διαφοροποιημένων χωρικών δυναμικών. Η Αιτωλοακαρνανία αντιμετωπίζει τη σοβαρότερη πληθυσμιακή αποδυνάμωση, η Ηλεία εμφανίζει ενδείξεις μερικής δημογραφικής ανάσχεσης μέσω θετικών μεταναστευτικών ροών, ενώ η Αχαΐα εξακολουθεί να αποτελεί τον βασικό δημογραφικό και αναπτυξιακό πόλο της Περιφέρειας, χωρίς ωστόσο να παραμένει ανεπηρέαστη από τις γενικότερες τάσεις. Ταυτόχρονα, η

σύνδεση της δημογραφικής συρρίκνωσης με φαινόμενα κοινωνικής ευαλωτότητας, όπως η ενεργειακή φτώχεια, αναδεικνύει ότι η αντιμετώπιση του δημογραφικού απαιτεί ολοκληρωμένες και διαφοροποιημένες πολιτικές που συνδυάζουν την οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή και την ενίσχυση της ελκυστικότητας κάθε περιοχής ως τόπου διαβίωσης και εργασίας.

3. Γιατί οι νέοι και το ανθρώπινο κεφάλαιο εγκαταλείπουν την Περιφέρεια;

Η δημογραφική συρρίκνωση της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας δεν αποτελεί μόνο αποτέλεσμα της γήρανσης του πληθυσμού και της χαμηλής γεννητικότητας. Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που διαμορφώνουν τη μακροπρόθεσμη δημογραφική δυναμική είναι η συνεχής εκροή νέων ανθρώπων και ιδιαίτερα ατόμων με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, εξειδικευμένες δεξιότητες και αυξημένες επαγγελματικές φιλοδοξίες. Η τάση αυτή περιορίζει τη διαθεσιμότητα ανθρώπινου κεφαλαίου, αποδυναμώνει την παραγωγική βάση της Περιφέρειας και δυσχεραίνει τη μετάβασή της σε ένα περισσότερο καινοτόμο και ανταγωνιστικό αναπτυξιακό πρότυπο.

Η μετανάστευση των νέων δεν ερμηνεύεται από έναν μόνο παράγοντα, αλλά από τον συνδυασμό περιορισμένων επαγγελματικών προοπτικών, εισοδηματικών διαφορών και της αναζήτησης καλύτερων συνθηκών διαβίωσης. Παρότι η Περιφέρεια διαθέτει ισχυρά εκπαιδευτικά και ερευνητικά ιδρύματα, σημαντικό μέρος των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αναζητά ευκαιρίες απασχόλησης σε μεγαλύτερα αστικά κέντρα της χώρας ή στο εξωτερικό, όπου η αγορά εργασίας προσφέρει περισσότερες θέσεις υψηλής εξειδίκευσης, μεγαλύτερες δυνατότητες επαγγελματικής εξέλιξης και υψηλότερες αποδοχές.

Η περιορισμένη διαθεσιμότητα ποιοτικών θέσεων εργασίας, ιδίως σε τομείς έντασης γνώσης, η σχετικά χαμηλή επενδυτική δραστηριότητα σε καινοτόμους κλάδους, καθώς και η περιορισμένη διασύνδεση της έρευνας με την επιχειρηματικότητα περιορίζουν τις δυνατότητες αξιοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού που παράγεται στην Περιφέρεια. Ως αποτέλεσμα, σημαντικό μέρος του ανθρώπινου κεφαλαίου που εκπαιδεύεται στα πανεπιστημιακά και ερευνητικά ιδρύματα της Δυτικής Ελλάδας δεν ενσωματώνεται στην περιφερειακή οικονομία, αλλά μετακινείται σε περιοχές όπου οι ευκαιρίες απασχόλησης και καινοτομίας είναι περισσότερες.

Εξίσου σημαντικοί είναι οι παράγοντες που σχετίζονται με την ποιότητα ζωής και την ελκυστικότητα της Περιφέρειας ως τόπου μόνιμης εγκατάστασης. Η πρόσβαση σε ποιοτικές υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης, η διαθεσιμότητα προσιτής κατοικίας, οι σύγχρονες μεταφορικές και ψηφιακές υποδομές, οι πολιτιστικές και δημιουργικές δραστηριότητες, καθώς και οι δυνατότητες επαγγελματικής δικτύωσης επηρεάζουν καθοριστικά τις αποφάσεις των νέων σχετικά με τον τόπο κατοικίας και εργασίας τους. Η διεθνής εμπειρία δείχνει ότι η συγκράτηση ανθρώπινου κεφαλαίου εξαρτάται ολοένα και περισσότερο από τη συνολική ποιότητα του τοπικού οικοσυστήματος και όχι αποκλειστικά από το επίπεδο των αμοιβών.

Στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, πρόσθετο παράγοντα επιβάρυνσης αποτελεί η υψηλή ενεργειακή ευαλωτότητα των νοικοκυριών. Τα ευρήματα του Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης καταδεικνύουν ότι το αυξημένο ενεργειακό κόστος περιορίζει το διαθέσιμο εισόδημα, επιδεινώνει τις συνθήκες διαβίωσης και επηρεάζει δυσανάλογα τις νεότερες ηλικίες και τα νοικοκυριά με χαμηλά ή μεσαία εισοδήματα. Υπό αυτές τις συνθήκες, η ενεργειακή φτώχεια δεν αποτελεί μόνο κοινωνικό ζήτημα, αλλά και παράγοντα που μειώνει την ελκυστικότητα της Περιφέρειας για την εγκατάσταση νέων οικογενειών και εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού, δημιουργώντας έναν φαύλο κύκλο μεταξύ κοινωνικής ευαλωτότητας, πληθυσμιακής συρρίκνωσης και περιορισμένων αναπτυξιακών προοπτικών.

Η αναστροφή της τάσης αυτής προϋποθέτει μια ολοκληρωμένη στρατηγική διατήρησης και προσέλκυσης ανθρώπινου κεφαλαίου. Κεντρική προτεραιότητα αποτελεί η δημιουργία περισσότερων ποιοτικών και καλά αμειβόμενων θέσεων εργασίας, αξιοποιώντας τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της Περιφέρειας σε τομείς όπως η αγροδιατροφή, ο βιώσιμος τουρισμός, η γαλαξία οικονομία, οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, η έρευνα, η καινοτομία και ο ψηφιακός μετασχηματισμός. Παράλληλα, απαιτείται η ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ πανεπιστημίων, ερευνητικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων, ώστε η γνώση και οι δεξιότητες που παράγονται στην Περιφέρεια να μετατρέπονται σε νέες επενδύσεις, επιχειρηματικές ευκαιρίες και θέσεις εργασίας υψηλής προστιθέμενης αξίας.

Εξίσου κρίσιμες είναι οι παρεμβάσεις που ενισχύουν τη συνολική ποιότητα ζωής και την περιφερειακή ελκυστικότητα. Η αναβάθμιση των μεταφορικών και ψηφιακών υποδομών, η βελτίωση των υπηρεσιών υγείας και εκπαίδευσης, η στήριξη της νεανικής επιχειρηματικότητας, η διευκόλυνση της πρόσβασης σε προσιτή και ενεργειακά αποδοτική κατοικία και η εφαρμογή στοχευμένων πολιτικών για την αντιμετώπιση της ενεργειακής φτώχειας μπορούν να λειτουργήσουν συμπληρωματικά στη δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για τη διατήρηση και την προσέλκυση νέων ανθρώπων.

Η εμπειρία δείχνει ότι η συγκράτηση του ανθρώπινου κεφαλαίου δεν επιτυγχάνεται μέσω μεμονωμένων μέτρων. Αντίθετα, απαιτείται ένας συνδυασμός αναπτυξιακών, κοινωνικών και χωρικών πολιτικών που θα δημιουργεί ολοκληρωμένες προοπτικές απασχόλησης, καινοτομίας και ποιότητας ζωής. Για την Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, η αντιμετώπιση της δημογραφικής πρόκλησης συνδέεται άμεσα με την ικανότητά της να εξελιχθεί σε έναν τόπο όπου οι νέοι μπορούν όχι μόνο να σπουδάσουν, αλλά και να εργαστούν, να δημιουργήσουν οικογένεια και να αναπτύξουν τη σταδιοδρομία τους.

4. Place-based πολιτικές για την προσέλκυση και διατήρηση ανθρώπινου κεφαλαίου

Η αντιμετώπιση της δημογραφικής συρρίκνωσης και της διαρροής ανθρώπινου κεφαλαίου δεν μπορεί να βασιστεί αποκλειστικά στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας ή στη βελτίωση των εισοδημάτων. Η διεθνής εμπειρία και οι πρόσφατες κατευθύνσεις του ΟΟΣΑ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναδεικνύουν ότι η απόφαση ενός νέου ανθρώπου ή μιας οικογένειας να εγκατασταθεί ή να παραμείνει σε μία περιοχή επηρεάζεται από ένα ευρύτερο σύνολο παραγόντων που συνδέονται με την ποιότητα ζωής, την πρόσβαση σε υπηρεσίες, την κατοικία, τη συνδεσιμότητα και τις δυνατότητες προσωπικής και επαγγελματικής εξέλιξης. Στο πλαίσιο αυτό, οι τοποκεντρικές (place-based) πολιτικές αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, καθώς προσαρμόζονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε περιοχής και αξιοποιούν τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα αντί να εφαρμόζουν οριζόντιες παρεμβάσεις.

Για την Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, η εφαρμογή place-based πολιτικών είναι ιδιαίτερα σημαντική λόγω των έντονων ενδοπεριφερειακών διαφοροποιήσεων που χαρακτηρίζουν το αναπτυξιακό και δημογραφικό της προφίλ. Οι ανάγκες των αγροτικών, ορεινών και απομακρυσμένων περιοχών διαφοροποιούνται σημαντικά από εκείνες του μητροπολιτικού πόλου της Πάτρας, γεγονός που καθιστά αναγκαίο τον σχεδιασμό στοχευμένων παρεμβάσεων, προσαρμοσμένων στις ιδιαίτερες κοινωνικές, οικονομικές και χωρικές συνθήκες κάθε περιοχής.

Κεντρικό στοιχείο μιας τέτοιας στρατηγικής αποτελεί η εξασφάλιση προσιτής και ποιοτικής κατοικίας. Η δυνατότητα πρόσβασης νέων εργαζομένων, ερευνητών και νέων οικογενειών σε κατάλληλη και οικονομικά προσιτή στέγη επηρεάζει άμεσα την απόφαση εγκατάστασης και παραμονής τους στην Περιφέρεια. Η ανάπτυξη προγραμμάτων προσιτής κατοικίας, ιδιαίτερα σε αγροτικές και απομακρυσμένες περιοχές, η αξιοποίηση ανενεργών δημόσιων κτιρίων για στεγαστικές χρήσεις, καθώς και η παροχή κινήτρων εγκατάστασης επαγγελματιών σε περιοχές με δημογραφική συρρίκνωση μπορούν να ενισχύσουν ουσιαστικά την περιφερειακή ελκυστικότητα. Ιδιαίτερη σημασία αποκτούν παράλληλα ειδικά μέτρα στήριξης για εργαζόμενους σε τομείς όπου καταγράφονται διαχρονικές ελλείψεις προσωπικού, όπως η υγεία και η εκπαίδευση.

Εξίσου καθοριστική είναι η ενίσχυση των κοινωνικών και δημόσιων υπηρεσιών, οι οποίες αποτελούν βασικό παράγοντα ποιότητας ζωής και κοινωνικής συνοχής. Η διαθεσιμότητα ποιοτικών υπηρεσιών υγείας, εκπαίδευσης, παιδικής φροντίδας και κοινωνικής προστασίας μειώνει τα εμπόδια εγκατάστασης νέων οικογενειών και δημιουργεί συνθήκες μεγαλύτερης ασφάλειας και ευημερίας για τους κατοίκους. Η ανάπτυξη επαρκών δομών προσχολικής αγωγής, η ενίσχυση των υπηρεσιών φροντίδας ηλικιωμένων, η στελέχωση και ο εκσυγχρονισμός των Κέντρων Υγείας στις αγροτικές και απομακρυσμένες περιοχές, καθώς και οι πολιτικές συμφιλίωσης επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής συνιστούν κρίσιμες προϋποθέσεις για τη συγκράτηση του πληθυσμού.

Παράλληλα, η αναβάθμιση της ποιότητας ζωής και του δομημένου περιβάλλοντος αποτελεί ολοένα και σημαντικότερο παράγοντα περιφερειακής ανταγωνιστικότητας. Η δημιουργία

ποιοτικών δημόσιων χώρων, η ανάπτυξη πράσινων υποδομών, η ενίσχυση των πολιτιστικών και αθλητικών εγκαταστάσεων και η αναβάθμιση του αστικού και περιαστικού περιβάλλοντος συμβάλλουν στη δημιουργία ελκυστικών τόπων διαβίωσης, ιδιαίτερα για νέους ανθρώπους και οικογένειες υψηλής κινητικότητας.

Η αποτελεσματικότητα των παραπάνω παρεμβάσεων εξαρτάται επίσης από την ενίσχυση της φυσικής και ψηφιακής συνδεσιμότητας της Περιφέρειας. Η βελτίωση των μεταφορικών υποδομών και των διασυνδέσεων μεταξύ των Περιφερειακών Ενοτήτων, αλλά και με τα μεγάλα αστικά και οικονομικά κέντρα της χώρας, διευκολύνει την κινητικότητα εργαζομένων, επιχειρήσεων και επενδύσεων. Ταυτόχρονα, η καθολική πρόσβαση σε ψηφιακές υποδομές υψηλής ταχύτητας δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της τηλεργασίας, της εξ αποστάσεως επιχειρηματικής δραστηριότητας και της ψηφιακής οικονομίας, καθιστώντας τη Δυτική Ελλάδα ελκυστικότερο τόπο εγκατάστασης για επαγγελματίες της γνώσης.

Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για την επιχειρηματικότητα, την καινοτομία και την αξιοποίηση του τοπικού ανθρώπινου δυναμικού. Η υποστήριξη νεοφυών επιχειρήσεων, η ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ πανεπιστημίων, ερευνητικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων, καθώς και η αξιοποίηση των τοπικών παραγωγικών οικοσυστημάτων μπορούν να δημιουργήσουν περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης υψηλής προστιθέμενης αξίας και να περιορίσουν τη διαρροή νέων επιστημόνων προς άλλες περιφέρειες ή το εξωτερικό.

Οι παραπάνω παρεμβάσεις αποκτούν μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα όταν σχεδιάζονται μέσα από το πρίσμα της κοινωνικής ένταξης και της χωρικής συνοχής. Η μείωση των κοινωνικών και χωρικών ανισοτήτων, η αντιμετώπιση της ενεργειακής φτώχειας, η ισότιμη πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες και η ενίσχυση της ανθεκτικότητας των μικρών πόλεων και των αγροτικών περιοχών αποτελούν προϋποθέσεις για μια δίκαιη δημογραφική μετάβαση. Υπό αυτή την έννοια, οι place-based πολιτικές δεν στοχεύουν μόνο στην προσέλκυση νέων κατοίκων, αλλά κυρίως στη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου και συμπεριληπτικού περιβάλλοντος, στο οποίο οι νέοι θα μπορούν να εργαστούν, να δημιουργήσουν οικογένεια και να αναπτύξουν τη σταδιοδρομία τους.

Για την Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, η υιοθέτηση μιας τέτοιας ολοκληρωμένης τοποκεντρικής στρατηγικής συνιστά βασική προϋπόθεση για τη μακροπρόθεσμη δημογραφική ανθεκτικότητα και τη βιώσιμη περιφερειακή ανάπτυξη. Η ενίσχυση της ελκυστικότητας της Περιφέρειας ως τόπου διαβίωσης, εργασίας και καινοτομίας αποτελεί τη σημαντικότερη επένδυση για τη διατήρηση και την προσέλκυση ανθρώπινου κεφαλαίου, διαμορφώνοντας τις προϋποθέσεις για μια περισσότερο ανταγωνιστική, συνεκτική και ανθεκτική περιφερειακή οικονομία.

5. Η Περιφέρεια ως συντονιστής του Περιφερειακού Οικοσυστήματος Δεξιοτήτων

Η αντιμετώπιση της δημογραφικής συρρίκνωσης και η διατήρηση του ανθρώπινου κεφαλαίου δεν μπορούν να επιτευχθούν αποκλειστικά μέσω μεμονωμένων πολιτικών απασχόλησης ή εκπαίδευσης. Απαιτείται ένα συνεκτικό σύστημα διακυβέρνησης που θα συνδέει τις ανάγκες της περιφερειακής οικονομίας με την ανάπτυξη δεξιοτήτων, την εκπαίδευση, την κατάρτιση και την κοινωνική πολιτική. Στο πλαίσιο αυτό, η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας μπορεί να διαδραματίσει έναν κομβικό ρόλο ως συντονιστής ενός ολοκληρωμένου Περιφερειακού Οικοσυστήματος Δεξιοτήτων (Regional Skills Ecosystem), αναλαμβάνοντας τη διασύνδεση όλων των εμπλεκόμενων φορέων και τη διαμόρφωση μιας κοινής στρατηγικής για την ανάπτυξη και αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού.

Βασική προϋπόθεση για την αποτελεσματική λειτουργία ενός τέτοιου οικοσυστήματος αποτελεί η συστηματική διάγνωση των αναγκών της αγοράς εργασίας. Η Περιφέρεια μπορεί να αναπτύξει έναν μόνιμο μηχανισμό παρακολούθησης των μεταβολών στην απασχόληση, στις δημογραφικές εξελίξεις και στις ανάγκες των επιχειρήσεων, με στόχο τον έγκαιρο εντοπισμό ελλείψεων δεξιοτήτων, την αναγνώριση των επαγγελματιών που παρουσιάζουν αυξανόμενη ζήτηση και την πρόβλεψη των μελλοντικών αναγκών της περιφερειακής οικονομίας. Η συστηματική αυτή γνώση αποτελεί βασική προϋπόθεση ώστε οι δημόσιες πολιτικές να σχεδιάζονται προληπτικά και όχι εκ των υστέρων.

Σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα της Περιφέρειας αποτελεί η ύπαρξη μηχανισμών συλλογής και ανάλυσης δεδομένων που μπορούν να υποστηρίξουν μια τεκμηριωμένη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Το Περιφερειακό Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης και το Παρατηρητήριο Διάγνωσης Αναγκών της Αγοράς Εργασίας μπορούν να λειτουργήσουν συμπληρωματικά, δημιουργώντας ένα ενιαίο σύστημα γνώσης που θα συνδυάζει δημογραφικά, κοινωνικά, εκπαιδευτικά και εργασιακά δεδομένα. Η αξιοποίηση των πληροφοριών αυτών επιτρέπει τον σχεδιασμό πολιτικών που βασίζονται σε πραγματικές ανάγκες και τεκμηριωμένα στοιχεία, ενισχύοντας την αποτελεσματικότητα των δημόσιων παρεμβάσεων.

Παράλληλα, η Περιφέρεια μπορεί να λειτουργήσει ως θεσμικός διαμεσολαβητής μεταξύ των βασικών φορέων του οικοσυστήματος δεξιοτήτων, διαμορφώντας σταθερούς μηχανισμούς συνεργασίας και συντονισμού. Η δημιουργία μόνιμων συνεργασιών μεταξύ επιχειρήσεων, επιμελητηρίων, κοινωνικών εταίρων, του Πανεπιστημίου Πατρών και των λοιπών ακαδημαϊκών ιδρυμάτων, των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, των Κέντρων Διά Βίου Μάθησης, των οργανώσεων της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, των φορέων της κοινωνίας των πολιτών και της τοπικής αυτοδιοίκησης μπορεί να δημιουργήσει ένα διαρκές δίκτυο συνεργασίας για την ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού. Μέσα από αυτό το δίκτυο καθίσταται δυνατή η καλύτερη αντιστοίχιση μεταξύ των αναγκών των επιχειρήσεων και των δεξιοτήτων που αποκτούν οι νέοι και οι εργαζόμενοι.

Ιδιαίτερη σημασία αποκτά η ενίσχυση της σύνδεσης της εκπαίδευσης και της κατάρτισης με την αγορά εργασίας. Η ανάπτυξη προγραμμάτων πρακτικής άσκησης και μαθητείας, η ενίσχυση της δια βίου μάθησης και της επανακατάρτισης ενηλίκων, η αξιοποίηση σύγχρονων μορφών πιστοποίησης δεξιοτήτων, όπως τα micro-credentials, καθώς και η παροχή ολοκληρωμένων υπηρεσιών επαγγελματικού προσανατολισμού μπορούν να διευκολύνουν τη μετάβαση από την εκπαίδευση στην απασχόληση και να μειώσουν το χάσμα μεταξύ προσφοράς και ζήτησης δεξιοτήτων. Παράλληλα, η στενότερη συνεργασία μεταξύ επιχειρήσεων και εκπαιδευτικών ιδρυμάτων μπορεί να συμβάλει στον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων που ανταποκρίνονται καλύτερα στις αναπτυξιακές προτεραιότητες της Περιφέρειας.

Η υλοποίηση μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής ανάπτυξης δεξιοτήτων προϋποθέτει επίσης την αποτελεσματική αξιοποίηση των διαθέσιμων ευρωπαϊκών και εθνικών χρηματοδοτικών εργαλείων. Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο+ (ΕΚΤ+), το Περιφερειακό Πρόγραμμα «Δυτική Ελλάδα 2021–2027», καθώς και προγράμματα διακρατικής συνεργασίας, όπως το Interreg, προσφέρουν σημαντικές δυνατότητες χρηματοδότησης δράσεων που αφορούν την ανάπτυξη δεξιοτήτων, την απασχόληση, την κοινωνική ένταξη, την καινοτομία και την ενίσχυση της περιφερειακής ανταγωνιστικότητας. Ο συντονιστικός ρόλος της Περιφέρειας μπορεί να διασφαλίσει τη συμπληρωματικότητα των παρεμβάσεων, να αποτρέψει τον κατακερματισμό των διαθέσιμων πόρων και να μεγιστοποιήσει τον αναπτυξιακό τους αντίκτυπο.

Η ανάπτυξη ενός Περιφερειακού Οικοσυστήματος Δεξιοτήτων δεν αποτελεί μόνο εργαλείο βελτίωσης της απασχόλησης. Αποτελεί βασικό πυλώνα μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής αντιμετώπισης της δημογραφικής πρόκλησης, καθώς δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την παραγωγή, αξιοποίηση και διατήρηση ανθρώπινου κεφαλαίου υψηλής ποιότητας. Μέσα από τον συντονισμό των πολιτικών εκπαίδευσης, κατάρτισης, απασχόλησης, κοινωνικής ένταξης και περιφερειακής ανάπτυξης, η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας μπορεί να ενισχύσει την ανθεκτικότητα της οικονομίας της, να περιορίσει τη διαρροή νέων επιστημόνων και να δημιουργήσει ένα περισσότερο ελκυστικό περιβάλλον για την εγκατάσταση, την εργασία και την επιχειρηματική δραστηριότητα.

Η ενίσχυση αυτού του ρόλου συνάδει με τις σύγχρονες ευρωπαϊκές και διεθνείς προσεγγίσεις για την πολυεπίπεδη διακυβέρνηση των δεξιοτήτων, σύμφωνα με τις οποίες οι περιφέρειες καλούνται να λειτουργήσουν όχι μόνο ως διαχειριστές χρηματοδοτικών πόρων, αλλά ως στρατηγικοί συντονιστές που κινητοποιούν φορείς, παράγουν γνώση, διαμορφώνουν συνεργασίες και σχεδιάζουν δημόσιες πολιτικές βασισμένες σε τεκμηριωμένα δεδομένα. Για την Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, η συγκρότηση ενός ολοκληρωμένου Περιφερειακού Οικοσυστήματος Δεξιοτήτων μπορεί να αποτελέσει τον βασικό μηχανισμό σύνδεσης της δημογραφικής πολιτικής με τη βιώσιμη ανάπτυξη, την καινοτομία και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής.

6. Βασικά Συμπεράσματα και Προτεραιότητες Πολιτικής

Η δημογραφική εξέλιξη της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας συνιστά μία από τις σημαντικότερες διαρθρωτικές προκλήσεις για τη μακροπρόθεσμη αναπτυξιακή της προοπτική. Η συνεχιζόμενη μείωση του πληθυσμού, η γήρανση της ηλικιακής δομής και η αποχώρηση νέων και υψηλά καταρτισμένων ατόμων δεν επηρεάζουν μόνο τη δημογραφική σύνθεση της Περιφέρειας, αλλά περιορίζουν τη διαθεσιμότητα ανθρώπινου κεφαλαίου, δυσχεραίνουν την κάλυψη αναγκών της αγοράς εργασίας και επηρεάζουν αρνητικά την παραγωγικότητα, την καινοτομία και την κοινωνική συνοχή.

Η ανάλυση ανέδειξε ότι η δημογραφική μετάβαση δεν εκδηλώνεται με ενιαίο τρόπο σε ολόκληρη την Περιφέρεια. Η Αιτωλοακαρνανία αντιμετωπίζει τη σοβαρότερη πληθυσμιακή αποδυνάμωση, η Ηλεία παρουσιάζει ενδείξεις μερικής δημογραφικής ανάσχεσης μέσω θετικών μεταναστευτικών ροών, ενώ η Αχαΐα εξακολουθεί να αποτελεί τον βασικό δημογραφικό και αναπτυξιακό πόλο της Περιφέρειας, χωρίς ωστόσο να παραμένει ανεπηρέαστη από τις ευρύτερες δημογραφικές τάσεις. Οι διαφοροποιήσεις αυτές καταδεικνύουν ότι η αντιμετώπιση του δημογραφικού ζητήματος δεν μπορεί να βασιστεί σε οριζόντιες πολιτικές, αλλά απαιτεί παρεμβάσεις προσαρμοσμένες στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε Περιφερειακής Ενότητας.

Η αναφορά υποστηρίζει ότι η δημογραφική πρόκληση της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας είναι πρωτίστως πρόκληση ανθρώπινου κεφαλαίου. Η συγκράτηση και η προσέλκυση νέων δεν εξαρτώνται αποκλειστικά από τη δημιουργία περισσότερων θέσεων εργασίας, αλλά από την ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου περιφερειακού οικοσυστήματος που συνδυάζει ποιοτική απασχόληση, προσιτή κατοικία, σύγχρονες υποδομές, ποιοτικές δημόσιες υπηρεσίες, κοινωνική προστασία, ψηφιακή συνδεσιμότητα και υψηλή ποιότητα ζωής. Η αντιμετώπιση της ενεργειακής φτώχειας εντάσσεται επίσης σε αυτή τη στρατηγική, καθώς η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ενίσχυση της ελκυστικότητας της Περιφέρειας.

Στο πλαίσιο αυτό, οι τοποκεντρικές (place-based) πολιτικές αναδεικνύονται ως το πλέον κατάλληλο εργαλείο για την αντιμετώπιση των δημογραφικών προκλήσεων. Η αξιοποίηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε περιοχής, η ενίσχυση των μικρών και μεσαίων πόλεων, η αναβάθμιση των αγροτικών και απομακρυσμένων περιοχών και η σύνδεση των τοπικών παραγωγικών πλεονεκτημάτων με την καινοτομία και τις δεξιότητες μπορούν να δημιουργήσουν ένα περισσότερο ελκυστικό περιβάλλον για την εγκατάσταση και παραμονή νέων ανθρώπων και οικογενειών.

Καθοριστικός αναδεικνύεται, τέλος, ο ρόλος της Περιφέρειας ως στρατηγικού συντονιστή ενός Περιφερειακού Οικοσυστήματος Δεξιοτήτων. Μέσα από τη συστηματική διάγνωση των αναγκών της αγοράς εργασίας, την αξιοποίηση των διαθέσιμων Παρατηρητηρίων, τη δημιουργία σταθερών συνεργασιών μεταξύ επιχειρήσεων, εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και κοινωνικών εταίρων, καθώς και τον αποτελεσματικό συντονισμό των διαθέσιμων χρηματοδοτικών εργαλείων, η Περιφέρεια μπορεί να διαμορφώσει ένα ολοκληρωμένο σύστημα ανάπτυξης, αξιοποίησης και διατήρησης ανθρώπινου κεφαλαίου.

Με βάση τα παραπάνω, προτείνονται οι ακόλουθες **βασικές προτεραιότητες πολιτικής**:

- Η δημογραφική πολιτική θα πρέπει να ενταχθεί στον πυρήνα της αναπτυξιακής στρατηγικής της Περιφέρειας, αντιμετωπίζοντας τη δημογραφική συρρίκνωση ως ζήτημα ανθρώπινου κεφαλαίου, παραγωγικότητας και περιφερειακής ανταγωνιστικότητας.
- Απαιτείται η περαιτέρω εφαρμογή διαφοροποιημένων τοποκεντρικών πολιτικών που θα ανταποκρίνονται στις διαφορετικές ανάγκες της Αιτωλοακαρνανίας, της Αχαΐας και της Ηλείας, αξιοποιώντας τα συγκριτικά πλεονεκτήματα κάθε περιοχής.
- Προτεραιότητα πρέπει να δοθεί στη δημιουργία περαιτέρω ποιοτικών θέσεων εργασίας υψηλής προστιθέμενης αξίας, στη στενότερη σύνδεση της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας και στη συγκράτηση των αποφοίτων των πανεπιστημιακών και ερευνητικών ιδρυμάτων της Περιφέρειας.
- Η ενίσχυση της περιφερειακής ελκυστικότητας απαιτεί περαιτέρω ολοκληρωμένες επενδύσεις στην κατοικία, στις δημόσιες υπηρεσίες, στις μεταφορικές και ψηφιακές υποδομές, στον πολιτισμό, στην κοινωνική προστασία και στην αντιμετώπιση της ενεργειακής φτώχειας.
- Η Περιφέρεια οφείλει να ενισχύσει τον ρόλο της ως θεσμικός συντονιστής του Περιφερειακού Οικοσυστήματος Δεξιοτήτων, ενισχύοντας τους μηχανισμούς συνεργασίας μεταξύ εκπαίδευσης, κατάρτισης, επιχειρήσεων και αγοράς εργασίας, με βάση τεκμηριωμένα δεδομένα και συνεχή παρακολούθηση των δημογραφικών και αναπτυξιακών εξελίξεων.

Η δημογραφική μετάβαση δεν αποτελεί αναπόφευκτη εξέλιξη, αλλά μια σύνθετη αναπτυξιακή πρόκληση που μπορεί να αντιμετωπιστεί μέσα από συνεκτικές, τεκμηριωμένες και μακροπρόθεσμες δημόσιες πολιτικές. Η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας διαθέτει σημαντικά συγκριτικά πλεονεκτήματα – ισχυρή ακαδημαϊκή και ερευνητική βάση, παραγωγικούς τομείς με αναπτυξιακές δυνατότητες και αξιόλογο ανθρώπινο δυναμικό. Η αξιοποίηση αυτών των πλεονεκτημάτων, σε συνδυασμό με μια ολοκληρωμένη στρατηγική για τις δεξιότητες, την κοινωνική συνοχή και την περιφερειακή ανάπτυξη, μπορεί να μετατρέψει τη δημογραφική πρόκληση σε ευκαιρία για ένα πιο βιώσιμο, ανθεκτικό και συμπεριληπτικό αναπτυξιακό πρότυπο.